E Conference World
International Conference on Interdisciplinary Studies and Scientific Research
Hosted online from Nottingham, UK
Date: 30th December, 2023
Website: https://econferenceworld.org/index.php/ecw/index

MAXSUS MUASSASALARDA SINF VA SINFDAN TASHQARI DARSLARDA ZAIF ESHITUVCHI O'QUVCHILAR NUTQIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Turg'unboyeva Zulxumor Ibrohimjon qizi
QDPI Inklyuziv ta'lim kafedrasi o'qituvchi

Annotasiya:
Ushbu maqolada maxsus muassasalarda zaif eshituvchi o'quvchilar nutqiy savodxonligini oshirish va chet el olimlari tomonidan o'rganilganligi ushbu sohada olib borilgan ilmiy izlanishlari to'grisidagi fikrlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: lug'at, nutq, orfografik xato, to'g'ri talaffuz , so'z, rivojlangan nutq, karlik , zaif eshituvchilik, tug'ma karlik, ortirilgan karlik, leksika.

Ona tilini o'quv fani sifatida o'rganish fan asoslarini o'zlashtirish mustaqil o'qish atrofdagi bolalar va katta kishilar bilan muloqoti mehnat va boshqa turdagi ijtimoiy faoliyat o'quvchilarning leksik boyligini kengaytiradi nutqini va bilish faoliyatini takomillashtiradi.

Eshitishda muammosi bo'lgan bola mutlaqo boshqa vaziyatga tushadi. O'qitilmagan bolalarda nutqi umuman bo'lmaydi kichik miqdordagi so'zlar zahirasi esa to'laqonli ravishda muloqot qilish imkonini ta'minlamaydi. Shuning uchun maxsus maktab oldida quyidagi muammolar turadi, o'quvchilarni aqliy rivojlantirish, nutqning barcha turlari va tomonlarini rivojlantirish barobarida ona tilining leksik boyligini o'zlashtirishdagi samarali yo'llarini izlab topish mazkur muammoni hal qilish ona tili o'qitish metodikasi oldida turgan vazifalardan

biridir. Ona tili o'qitish metodikasini rivojlanish negizida so'ngi yillarda lug'at ustida ishlarning nazariy va metodik asoslari yaratilgan. R.M.Boskis, K.G.Korovinalarning ilmiy izlanishlarida ishlab chiqarilgan tadqiqotlarida ona tilini o'qitish prinsiplari zaif eshituvchi bolalar lug'atini o'stirish metodikasini ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qiladi. Zaif eshituvchi o'quvchilarning nutqiy va aqliy rivojlanish xususiyatlarini tadqiq etish jarayonida leksikani o'zlashtirish xususiyatlari aniqlanadi. R.M. Boskis ishlarida zaif eshituvchilar tomonidan leksikani o'zlashtirishdagi o'ziga xosliklar haqida dastlabki material olinib, mazkur jarayonni tahlil qilish tamoyillarini belgiladi. K.G.Korovinning tadqiqotlarida leksikani o'zlashtirish muammolarini maxsus ta'limning umumiy masalalari, shuningdek nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish bilan chambarchas bog'liq holda o'rganilgan. A.T. Zikeyev tomonidan lug'at ustida ishlash holati zaif eshituvchi o'quvchilarning rivojlanish xususiyatlari o'quv materialining xossalarini hisobga olgan holda lug'atni tadqiq etgan. Zaif eshituvchi bolalar leksikasini o'stirish xususiyatlari va metodlari L.I. Tigranova V.I. Beltyukova L.V. Nazarova M.I. Nikitina, N.I. Linikova va boshqa olimlar tadqiqotlarining predmetlari bo'lgan.

Lug'at ustida ishlash o'quvchilarning so'z boyligini oshirish ustida ishilash demakdir. Maktablarda lug'at ustida ishlashning asosiy turi o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish hisoblanadi. O'quvchi o'zining fikrini bayon qila olishi va uni tinlovchiga yetkazish uchun malum miqdordagi so'z boyligiga ega bo'lmog'i lozim. O'quvchilarning lug'ati qanchalik boy bo'lsa uldarning nutqi shunchalik o'sgan bo'ladi. O'quvchilar lug'atini boyitish uchun sistematik ravishda ishlash talab etiladi.

Maktablarda lug'at ustida ishlash mustaqil o'zicha aloxida olib boriladigan ish bo'lmasligi u barcha predmetlardan ayniqsa ona tilidan va nutq o'stirishdan dastur meteriallarini o'rganish bilan bog'liq holda olib borilishi shuningdek sinfdan tashqari vaqtda tarbiyaviy ishlarni olib borish jarayonida to'garaklarda malum vaqtni lug'at ustida ishlash bilan bog'lanishi lozim.

Ona tili darslarida lug'at ustida ishlash o'quvchilarning nutqini o'stiradi orfografik savodxonligini oshiradi so'z boyligini kengaytiradi nutq madaniyatini takomillashtiradi. Shu sababli lug'at ustida olimlar K.Qosimova T.Ziyadova N.S. Polzanyakova M.K.Sherbak takidlaganidek o'quv yilining dastlabki kunidanoq boshlanib yuqoi sinflarning xammasida davom ettirilishi kerak. Maktablarda xamma o'qituvchilar xam malum darajada lug'at ustida ish olib boradilar. Bu ishda ba'zi nuqsonlarga xa yul qo'yiladi. Bu nuqsonlar quyidagilar.

Birinchidan lug'at ustida ishlashda umumiy bir sistema yuq. O'qituvchilarimiz o'quvchilar lug'atini boyitish ustida ishlashni rejasiz va tizimsiz olib boadilar o'rganilayotgan matnda uchrab qolgan so'zning ma'nosini tushuntiradilar. - Ma'nosi tushuntirilgan tushuntirilayotgan yoki tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlarni hisobga olib bormaydilar. - O'quvchilarga ma'nosi tushuntirilgan so'zlarning yozilishini yesa mashqlar bilan o'zlashtirib mustahkamlab borishga axamiyat bermaydilar. Ikkinchidan lug'at ustida ishlashda maqsadga muvofiq yo'nalish mavjud emas. O'qituvchilarimiz ko'pincha qachon va nima uchunlug'at bilan ishlash kerakligini o'zlari belgilab olmaydilar. Ular biror badiiy so'zlarni tushuntirishni oldindan belgilab olmaydilar ulardan qaysilariga ko'proq axamiyat berishni bilmaydilar qaysi so'zlarni o'quvchilarning aktiv lug'at boydigiga aylantirish ustida ishlamadilar. Uchinchidan o'qish adabiyot darslarida olib boriladigan lug'at ishi o'rtasida

o’zaro bog’lanish bo’lmaydi. Lug’at ustida olimb boriladigan ishlar so’zning ma’nosini tushunishgina emas balki uning tarkibini bazan grammatik shaklini bilishni xam talab qiladi. Bu narsa o’quvchilarni so’zni to’g’ri talaffuz etishga va to’g’ri yozishga uni gapda to’g’ri qo’llashga o’rgatadi. To’rtinchidan o’qituvchilar ma’nosi to’g’ri talaffuzi va yozilishi nutqda qo’llanishi tushuntirilgan so’zlarni o’quvchilarning aktiv lo’g’at boyligiga aylantirish ustida bo’sh ishlaydilar.

O’rganilgan so’zlarni o’quvchilarning aktiv lug’at boyligiga aylantirish uchun shu so’zni og’zaki va yozma bog’lanishli nutqda qo’llashni o’rganishga undan to’g’ri foydalanish malakasini xosil qilishga qaratilgan mashqlarni tanlash lozim bo’lganda tayyorlash va o’tkazish talab etiladi. O’quvchilar kelyapman o’qiyapman, baxo, yomg’ir jaxon piyola minnador baxor traktor kabi so’zlarni o’zlarning og’zaki va yozma nutqlarida kelvotman, kevotman, kelyopman, kevotim, vaxt, baxt voqit , pela, piyola, traktir kabi qo’llash tushum va qaratqich bazan jo’nalish va o’rin-payt kelishgan formalarini chalkashtirish ishlatish bilan jamoaga yo’l qo’yadilar. Bunday xatolarning oldini olish va to’g’rilash uchun xam lug’at ustida ishlash talab etiladi. T.Ziyadova, A.Nurmatov, X. Saidova, S.Muxammedovalarning ilmiy tadqiqotlari va ish tajribasi natijasida quyidagi xulosalarga kelingan.

A) Fonetikani o’rgatishda o’quvchilar diqqati so’zlarni to’g’ri talaffuz etish va yozishga qaratiladi natijada ular adabiy talaffuzni yaxshi o’zlashtiradilar shuningdek imlosi qiyin so’zlarni to’g’ri yozish malakalarini mustahkamlaydilar.y ma’lumot

B) O’quvchilar boshlang’ich sinflardayoq o’zbek tili leksikasi haqida elementar malaumot bilan xabardor bo’ladilar shuning uchun o’qituvchi “So’z haqida

umumiy ma'lumot" mavzusini o'tishda sinonim omonim sinonim va so'zning ko'p ma'noligi haqidagi ma'lumotlarni umumlashtirish xamda kengaytiriltishi lozim.

V) So'zning tarkibini o'rganishda morfologik xam amaliy xam nazariy jixatdan aloxida axamiyat beriladi. O'quvchilarni o'zakdosh so'zlarni topishga o'rgatish yani so'z va so'z shakllarining yasalishiga axamiyat berish zarur.

G) So'z turkumlarini o'rgatishda o'quvchilar nutqini o'stirishga axamiyat berish zarur. Buning uchun o'rganilayotgan so'z turkumi doirasida omonim sinonim antonim va so'zning ko'p ma'noligi ustida ishlab boriladi.

5. Ona tili darslarida lug'at ustida ishlash uchun o'qituvchi darsga tayyorlanish vaqtida mashqni va adabiy tekstni leksik tomondan xam yaxshilab tekshiradi xamda o'quvchilarga ma'nosini tushuntirish lozim bo'lgan so'zlarni tanlaydi. Shu maqsadda u o'quv yili boshlanishi oldidan o'zio'qitadigan sinfining o'quv materiallarni ishlab chiqib shu sinf o'quvchilarini ma'nosini tushuntirish lo'zim bo'lgan so'zlarning izoxli lug'atini tuzib oladi. Bunday so'zlarni tanlashda o'quvchilar tarkibi ularning lug'at boyligi va bilim darajasi hisobga olinadi.

6. Imlo lug'ati bilan ishlash o'tkir ko'zlilik kuzatuvchanlik nutq madaniyatini o'stiradi ko'ruv o'quvi orqali imlosi qiyin so'zlarning yozilishini mustahkam o'zlashtirib olishga utq madaniyatini o'stiradi ko'ruv o'quvi orqali imlosi qiyin so'zlarning yozilishini mustahkam o'zlashtirib olishga yordam beradi o'qituvchiga xilma-xil metodik usullardan foydalanish imkonini yaratadi. So'zni tanlash va undan foydalanishda yo'l qo'yilishi kutilgan xatoning oldini olish maqsadida nashr etilganlug'atlar bilan ishlash yaxshi foyda beradi.

Lug'atlar so'zning ma'nosini tushuntirishda kerak bo'ladi. Lug'atlar so'zning ma'nosini tushuntirishda kerak bo'ladi. Yozma ishi vaqtida va misollar tanlashda o'quvchilarga lug'atdan foydalanish tavsiya etiladi.

Imlosi qiyin so'zlar ustida ishlashda asosiy narsa so'zlarning qo'llanilishi va yozilishida yo'l qo'yilishi kutilgan xatolarning oldini olish hisoblanadi. O'quvchilar leksikani tavsiya etilgan so'zlar restridan anchagina keng bo'lsa xam ularning yozma ishlarida orfografik xatolar uchraydi. O'quvchilarning o'z xatolarini o'zlari to'g'rilashga va o'z o'zini nazorat qila olinishiga erishish xatolarni yo'qotishda katta yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ibragimovna, Turg'unboyeva Zulxumor. "ZAIF ESHITUVCHI O'QUVCHILARNI NUTQIY SIFATLARINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 131-138.
2. Sobirkhanovna, Makhmudova Madinakhan. "PECULIARITIES OF WORKING WITH CHILDREN WITH MENTALLY RELATED IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION." (2023).
3. Madinakhan, Makhmudova, and Abduvahobova Irodakhan. "PECULIARITIES IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION." (2023).
4. Shahnigor, Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna Khomidova. "FORMATION OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES IN THE PROCESS OF TRAINING CHILDREN WITH HEARING DEFECTS TO WORK." *Confrencea* 3.03 (2023): 188-192.

5. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "COCHLEAR IMPLANTATION: AN INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY, MEDICINE, DEAF PEDAGOGY AND SPEECH THERAPY." *Open Access Repository* 4.2 (2023): 321-330.

6. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, and Rustamova Feruzabanu. "CONTRIBUTION OF CHARLES MIKHAIL EPE TO THE EDUCATION OF DEAF CHILDREN." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 563-566.

7. O'ghiloy, Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna Kurbanuva. "CHILDREN WITH LOCAL MOVEMENT DEFECTS." *Confrencea* 3.03 (2023): 226-230.

8. ABDULATIF, RAXIMOVA XURSHIDAXON SADIKOVNA ABDUHALIMOVA ZULXUMOR, RAVSHANOVA DURDONAXON DILMUROD QIZI QIZI, and RO‘ZIYEVA UMIDAXON MUZAFFAR QIZI. "PRINCIPLES OF INCLUSIVE EDUCATION." *Confrencea* 5.05 (2023): 278-282.

9. Raximova, Xurshidaxon. "NATIONAL AND FOREIGN ADVANCED TRENDS IN HIGHER EDUCATION EFFICIENCY IMPROVEMENT." *JOURNAL OF NORTHEASTERN UNIVERSITY* (2022).

10. Almagul, Kalykbayeva, and Rakhimova Khurshidakhan Sadikovna. "PRELIMINARY CONSIDERATIONS ABOUT CHILDREN IN NEED OF SPECIAL HELP." *Academia Science Repository* 4.7 (2023): 35-39.

11. Usmonalievna, Matmusaeva Nigora, and Raximova Xurshidaxon Sadikovna. "IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI INKLYUZIV

TA’LIMGA JALB ETISH." *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 844-846.

12. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Nabiyeva Umidakhan. "ORGANIZING SOCIAL WORK ACTIVITIES OF STUDENTS WITH HEARING PROBLEMS." (2023).

13. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Odilova Rislig’oy. "PROBLEMS OF PREPARING HIGH SCHOOL STUDENTS WITH HEARING DEFECTS FOR FAMILY LIFE." (2023).

14. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Sharafuddinova Zuhra. "FORMATION OF MATHEMATICAL CONCEPTS OF CHILDREN WITH HEARING DEFECT USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES." (2023).

15. Komiljon, Raximova Xurshidaxon Sadikovna Sattarova Kamola. "PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL SYSTEM OF EDWARD SEGEN IN SPECIAL PEDAGOGY." *Confrencea* 3.03 (2023): 63-67.

16. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhan. "CORRECTIONAL AND PEDAGOGICAL WORK SYSTEM OF AUDITORY-SPEECH REHABILITATION OF CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS." *International Journal of Early Childhood Special Education* 14.6 (2022).

17. Sabirovna, Shermatova Yaqutxon. "HARAKAT–TAYANCH APPARATINING MEXANIK SHIKASTLANISHLARI." ILMIY TADQIQOTLAR VA JAMIYAT MUAMMOLARI 1.2 (2023): 18-22.

18. Raximova, Muniraxon Ilxomovna. "THE ROLE OF LOGORHYTHMIC IN WORKING WITH CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS." Asian Journal of Multidimensional Research.

19. Ibragimovna, Turg‘unboyeva Zulxumor. "ZAIF ESHITUVCHI O‘QUVCHILARNI NUTQIY SIFATLARINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI." Science Promotion 1.2 (2023): 131-138.

20. Minavvarovna, Umarova Saboxon. "BASIC PATHOLOGY OF CHILDREN'S BRAIN." Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan 1.6 (2023): 271-276.

21. Minavvarovna, Umarova Saboxon. "THE MAIN TYPES OF HUMAN WORK AND THEIR IMPACT ON THE HUMAN BODY." Journal of new century innovations 20.4 (2023): 74-78.

22. Umarova, S. M., and M. F. Raxmonalieyeva. "THE IMPACT OF MENTAL DISORDERS ON CHILDREN'S HEALTH." Евразийский журнал академических исследований 2.5 (2022): 528-531.

23. QIZI, XONBABAYEVA MADINABONU ASQARJON. "Kasbiy faoliyatda zamonaviy logopedni kompetentligini rivojlantirish yo'llari." International Conference on Developments in EducationHosted from Delhi, India. Scienceweb-National database of scientific research of Uzbekistan, 2023.

24. Xonbabayeva, Madinabonu, and Mohigul Fayzimatova. "MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA UCHRAYDIGAN DISLALIYA NUQSONINING BARTARAF ETISH USULLARI." Development of pedagogical technologies in modern sciences 2.6 (2023): 39-42.

25. Hatamjon o‘g‘li, Haydarov Islomjon. "Technologies for the Formation Of The Skill Of Creative Thinking In Weak Auditory Students." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 265-271.

26. Haydarov, Islomjon. "PRACTICAL EXERCISES IN THE CLASSROOM OF SCIENCE LESSONS IN A SCHOOL FOR CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT." Models and methods in modern science 2.11 (2023): 123-125.

27. Feruza, Teshabaeva, Mahmudova Madina, and Yuldasheva Dilbar. "The essence of inclusive education in developed countries." European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 8.1 (2020).

28. Sobirkhanovna, Makhmudova Madinakhan, and Akhmedova Vazirakhan. "EFFECTIVE ORGANIZATION OF CORRECTIONAL-LOGOPEDIC WORK IN CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY." Open Access Repository 4.3 (2023): 134-141.

29. Teshaboeva, Feruza Raximovna. "Literacy education of speech impaired children as a pedagogical psychological problem." Confrencea 5.05 (2023): 299-302.

30. Shukhratovich, Makhmudov Khurshid, and Isodullayeva Iqboloy. "PHYSIOLOGICAL FOUNDATIONS OF SPEECH ACTIVITY." Open Access Repository 4.3 (2023): 765-771.

31. Махмудова, Мадинахон Махмудов Хуршид. "Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ёзиш ва ўқиш кўникмаларини эгаллашга тайёрлаш." Confrencea 4.04 (2023): 187-192.

32. Feruza, Teshaboyeva. "INKLYUZIV TA’LIMNING O’ZBEKISTONDAGI RIVOJLANISHI." *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 546-548.

33. Raximovna, Teshaboeva Feruza. "O ‘ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA’LIMNING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI." *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 873-875.

34. Rahimovma, Teshaboeva Feruza, and Usmonjonova Saodatkhan Mirzakhamdamovna. "WAYS TO IMPROVE SPEECH ABILITIES OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES." (2023).

35. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "Features of cochlear implantation rehabilitation." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.1 (2023): 333-336.

36. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, et al. "ESHITISHIDA NUQSONI BO’LGAN BOLALARNING TASNIFI VA TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI." *Conference Zone*. 2023.

37. Muhammadjonova, Dilafruz. "Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalardning sezgi va idrok xususiyatlarning o'ziga xosligi." *Science promotion* (2023).

38. Muhammadjonova, Dilafruz. "ISSUES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF TEACHING WEAK HEARING CHILDREN TO WRITE." *Science promotion* (2023).